

HAGYOMÁNYLÁNCOLAT ÉS MODERNITÁS

SZEGEDI VALLÁSI NÉPRAJZI KÖNYVTÁR
BIBLIOTHECA RELIGIONIS POPULARIS SZEGEDIENSIS

43.

REDIGIT: BARNA, GÁBOR

MTA-SZTE VALLÁSI KULTÚRAKUTATÓ CSOPORT
A vallási kultúrakutatás könyvei 11.

MTA-SZTE
VALLÁSI KULTÚRAKUTATÓ CSOPORT

HAGYOMÁNYLÁNCOLAT ÉS MODERNITÁS

Szerkesztette:
Glässer Norbert – Zima András

Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék
Szeged, 2014

A kötet megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadás Kollégiuma
(NKA 3437/00896)

és

a Devotio Hungarorum Alapítvány (Szeged).

A borítón
Kovács Orsolya montázsza

A címlapon
a szegedi új zsinagóga
(Fotó: Péter Krisztián)

Borítóterv:
Kovács Orsolya

© Szerkesztők és szerzők, 2014

Minden jog fenntartva!

ISSN 1218-7003
ISBN 978-963-306-283-8

Nyomdai kivitelezés:
EFO Kiadó és Nyomda gondozásában
Felelős vezető: Fonyódi Ottó
www.efonyomda.hu

דברי חכמים בדרבנות ובמשמורתו נטועים בעלי אספות נחמו מרעה אחר: קולתי בני יאי
 כי חמיוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא-גפלאה הוא ממך ולא-רחקה הוא: כי-קרוב
 אליך הדבר מאד בפיו ובלבך לעשוחו: ובהם לא יאמר על-פי התורה אשר יודוך ועל-המשפט
 אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ומין ושמהל: ובהם יאמר

A talmudmásoló

TARTALOM

Előszó.....	9

SZEGED ÉS A ZSIDÓ FOLKLORISZTIKA

BARNA GÁBOR: Bálint Sándor és Scheiber Sándor szakmai levelezése.....	13
OLÁH JÁNOS: Löw Lipót szerepe a zsidóság emancipálásában és egy modern rabbiképző létesítésében Magyarországon.....	52

ZSIDÓ HAGYOMÁNYOK ÉS MODERNITÁS

BÁNYAI VIKTÓRIA: Messziről jött emberek – Családjogi esetek a 18. századból.....	67
KOMORÓCZY SZONJA: Jiddis, német vagy jüdisch Deutsch? A lakompaki Krausz Júda rabbi könyvei.....	76
ZIMA ANDRÁS: „Souvajsz Jeruzsálemben”. A Szentföld modern átértelmezései a magyar nyelvű neológ és cionista sajtóban	88

MODERNIZÁCIÓ ÉS INTEGRÁCIÓ

VOIGT VILMOS: A zsidó a magyar proverbiumokban	99
GYÖNGYÖSSY ORSOLYA: Izraelita bábák keresztelési asszisztenciájának kérdése Csongrádon a 19. században	112
URBANCSONK ZSOLT: A Pulitzer család stratégiái a 18–19. században	121
MÓD LÁSZLÓ: Egy szegedi polgár, Ormódi Béla helye és szerepe a homoki szőlőkultúra fejlesztésében.....	137
KUNT GERGELY: „Sándor nagybátyám fiának a bár-micváján voltam” – Szocializációs közegek és hatásaik a Horthy-korszak első évtizedében egy fővárosi zsidó családban	149
GANTNER BRIGITTA ESZTER: „Deutsch-jüdischer Parnass” – A német – zsidó együttélés narratívái egy irodalmi vita kapcsán	175

VÁLTOZÓ ÉLETVILÁGOK

FENYVES KATALIN: Mi mozog a zöldlevelés bokorban? Magyar „népdalok” jiddis fordítása a Magyar Zsidó Szemlében.....	187
ÁBRAHÁM VERA: Löw Lipót temetése a hitközségi bejegyzések tükrében	206
GLÄSSER NORBERT: Orthodox kóser tömegirodalom?	217

NŐI VILÁGOK HAGYOMÁNY ÉS MODERNITÁS KÖZÖTT

HROTÓ LARISSA: A nemek társadalmi esélyeiről a pesti zsidó közösség hivatalos jegyzőkönyve alapján.....	233
FÖLDVÁRI JÓZSEF: A „zsidó nő” ideje és a hagyomány teremtésének láncolata – Adaptációs stratégiák működtetése a Múlt és Jövő folyóiratban.....	248
FENYVES KATALIN: Jákob háza Magyarországon – A zsidó női vallásosság alakulása 19. században.....	259
FRAUHAMMER KRISZTINA: Nők, szerepek és elvárások a 19. századi protestáns, katolikus és zsidó imakönyvekben.....	275

HAGYOMÁNY ÉS ELMOSÓDÓ HATÁROK

VINCZE KATA ZSÓFIA: Hagyomány és poszt-tradicionalizmus – A magyarországi zsidóság identitásváltásai	303
POVEDÁK KINGA: Az „éneklő rabbitól” a haszid reggae királyáig – Gondolatok a kortárs zsidó vallásos zene kapcsán	318

KÉPRIPORT

GLÄSSER NORBERT, TÓTH ÁBRI PÉTER ÉS URBANCSOK ZSOLT: Az újratapasztalt óhaza – A makói zsidóság világtalálkozói.....	333

EGY SZEGEDI ZSIDÓ POLGÁR, ORMÓDI BÉLA SZEREPE A HOMOKI SZŐLŐGAZDÁLKODÁS MODERNIZÁLÁSÁBAN¹

A 19. század második felében az egész európai kontinensen végigsöprő filoxeravész jelentékeny hatást gyakorolt Magyarország szőlőtermesztésére is, hiszen 1885-re a 625 000 kat. holdnyi területből 350 000 kat. hold pusztult el. A kártevő ellen többféle módszerrel próbáltak meg védekezni, de az egyik legalkalmasabb technikának az immunis homokba történő telepítés bizonyult. Francia kezdeményezéseket követően Magyarországon jelentős mértékben megnőtt a homoki szőlőterületek nagysága, ami 1897-re elérte a 140 000 kat. holdat.

Égető Melinda kutatásai világítottak rá arra, hogy a homoki szőlőkultúra fellendítésében, főként 1890 és 1905 között, fontos szerepet játszott a nagytőke bekapcsolódása, aminek a gyakorlatban bevált módja az volt, hogy a vállalkozó több száz, esetleg több ezer hold kiterjedésű homokföldet vásárolt meg, amelynek egy részét felparcellázta, a fennmaradó területen pedig saját kezelésű szőlőtelepet létesített. A vásárlók új birtokokon tanyát építettek, szőlőt telepítettek, napszámosként vagy szakmányosként pedig művelték a vállalkozó ültetvényeit.²

A homoki szőlőtermesztő társadalom csúcsán a nagytelepek tulajdonosai helyezkedtek el, akik meglehetősen sokszínű csoportot alkottak, mivel akadtak köztük úri birtokosok, földet vásároló kapitalista nagyvállalkozók, feltörekvő parasztok és értelmiségiek is.³ Közéjük tartozott Ormódi Béla is, aki az 1880-as évek végétől óriási szerepet játszott a dél-alföldi térségben a homoki szőlő- és borgazdálkodás kiterjesztésében. Életútjáról⁴ ugyan nem rendelkezünk bőséges információval, a szőlészet-borászat modernizálásához kapcsolódó tevékenységéről azonban a szegedi sajtó illetve a Borászati Lapok segítségével árnyaltabb képet kaphatunk. A korszakban merésznek

¹ A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

² ÉGETŐ 2006. 43–73.

³ FÜR 1983. 48.

⁴ 1831-ben született Miskolcon, 1851-től pedig Szegeden élt haláláig, 1917-ig. 1881-ig Bergrnek hívták. Egyik testvére volt Ormódi Vilmos, főrendiházi tag, aki az Első Magyar Általános Biztosító Társaság vezérigazgatói tisztségét is betöltötte. Ormódi Béla nekrológja illetve a Szegedi Napló hasábjain megjelent gyászjelentések arról tanúskodnak, hogy korának ismert alakja lehetett, aki aktív szerepet vállalt a közéletben is, sőt több gazdasági társulás elnöki tisztségét is betöltötte. Alakját a Szegedi Napló a következőképpen örökölte meg: „Gáláns gavallér, egy kihalóban levő típus reprezentálója, akinek lelkiismeretes, hosszú munkásság után megadatott, hogy ne vegyüljön emberi kicsinyességek forgatagába, bölcsék magaslatáról nézzen mindent, innen elégitve ki lelke vágyait.” Szegedi Napló 1917. július 10. 4., 7. Ormódi Béla; Szegedi Napló 1917. július 11. 7. Ormódi Béla úr.

tűnő vállalkozásainak, azaz a homokpuszták szőlővel történő betelepítésének máig érvényesülő hatása van, hiszen két település is, Bácsszőlős (Horgos-Királyhalom, Kraljev Breg) illetve Pusztamérges is ezeknek az akcióknak köszönhetik létrejöttüket. A szőlőültetvények kialakítása fontos települészervező tényezőként jelentkezett, mivel a parcellázás eredményeként a területek benépesülése is megindult.⁵

A Horgos-királyhalmi homokpuszta megvásárlásának körülményei

A Borászati Lapok 1902. július 20-án megjelent, Királyhalom címet viselő tárcája szerint a homokbuckás, birkalegelőként hasznosított, 3200 kat. hold kiterjedésű birtokot Kárász Gézától 1888-ban vásárolta meg Ormódi Béla, akinek az üzlethez bécsi bankok támogatását sikerült megszereznie.⁶ Több egykorú sajtótudósításban az szerepel, hogy a szőlőtelepítések kezdeményezésében és lebonyolításában Heinrich József játszott meghatározó szerepet, aki ebben az időszakban Szeged központtal⁷ borászati felügyelőként tevékenykedett:

„Ő adta az eszmét Ormódi Béla szegedi nagykereskedő és földbirtosknak, hogy a két nagy város Szeged és Szabadka közt közlekedő vasút mentén elterülő homokterületét parcellázva adja el szőlőnek. Az ő buzdításának köszönhető, hogy csakhamar akadtak követői és keresztülvívői az eszmének, úgy, hogy ma már közel 200 hold van szőlővel betelepítve; Heinrich József vándortanár vezette óriási fáradozások mellett a telepítési munkálatokat; ő rigoloztatott, ő rendelkezett, ő járt Budapestre a talajmeghatározások megejtésére, egyszóval az ő buzgalmának, az ő fáradhatatlan szorgalmának, szakértelmének köszönhető ezen fontos telep létesülése.”⁸

Ormódi a homokot főleg a szegedi külső határ kisparasztjai között parcelálta fel a vásárlási ár kétszereséért, akiknek a vétel alkalmával csupán csak öt forintot kellett fizetniük, a fennmaradó összeget 12 év alatt törlesztették.⁹

⁵ A *Borászati Lapok* a szőlőtelepítés jótékony hatásáról a következő módon tudósított: „Az 1200 hold területen nem élt alig 5-6 ember, ma százával találnak rajta biztos kenyeret. Nézzük csak egy kissé közelebből. A terület, mely szőlővel beültetett, ma 1000 hold, minden hold szőlőre kell átlag minden munka elvégzésére kerekaszámban 100 napszám, nos tehát 100,000 napszámot jelent, mely évenként minimális értékben is 80,000 korona forgalmat képvisel.” *Borászati Lapok* 1902. július 20. 558. Királyhalom.

⁶ *Borászati Lapok* 1902. július 20. 558. Királyhalom.

⁷ 1886-ban Szeged városát az illetékes minisztérium a VII. borászati kerület központjává tette, amely Bács-Bodrog, Békés, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok illetve Torontál vármegyékre terjedt ki. A kerület igazgatásával Heinrich Józsefet bízták meg, aki a szőlő- és borgazdálkodás viszonyain igyekezett javítani szakmai előadások, helyszíni bemutatók segítségével. Saját maga is korszerű szőlőtelepet létesített Horgos-Királyhalmon. 1905-ben, 58 éves korában hunyt el. *Borászati Lapok* 1905. december 17. 897. Halálozás.

⁸ *Borászati Lapok* 1891. július 4. 192. Horgosról írják lapunknak.

⁹ BÁLINT 1976. 575.

Nagyüzemi szőlőtelepek kialakítása

A Borászati Lapokban gyakran jelentek meg beszámolók a Horgos-királyhalmi pusztán újonnan létrejövő szőlőbirtokokról, amelyeken korszerű gazdálkodás folyt.¹⁰ Úgy tűnik, hogy a tulajdonosok egy része nem telepedett le helyben, vagyis extraneus birtokos volt, ami azt jelentette, hogy területeik művelését szakavatott alkalmazott irányíthatta. Ormódi Béla, Heinrich József és Szarvady Lajos Szegeden, Szobonya Bertalan Adán, Rombay Zsigmond Pankotán, Batizy Endre Nagyszöllősen, Korossy Emil Szabadkán Ormódi Vilmos pedig Budapesten élt.¹¹

Az első szőlőtelepítésre a Szeged-Szabadka vasútvonal közvetlen közelében fekvő 10 kat. holdon került sor, amelyet hamarosan újabb és újabb szőlőültetvények létrehozása követett. Rövid idő alatt 1200 hold talált gazdára, a szőlővel beültetett területek kiterjedése pedig elérte az 1000 holdat.

A Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársaság 1895-ben telepítette be az első, 1896-ban pedig a második száz hold szőlőt. A birtok tulajdonosai feltehetőleg Ormódi Béla, Eisenstädter Ignác szegedi, Kiss Mór nagybecskereki, Ormódi Lajos debreceni, Ormódi Vilmos budapesti, valamint Nasé Jahn, Schönau Frigyes és Nasé I. C. bécsi lakosok lehettek, akik közösen fektették be tőkájüket.¹² A szőlőtelepítés irányításával Zauner Richárdot bízták meg, aki a klostertneuburgi szőlészeti akadémián szerzett szakirányú képesítést magának, később pedig a budafoki állami borpincéknél tevékenykedett. A borászati szakember feladata annak ellenőrzésére is kiterjedt, hogy a parcellát vásárlók betartják-e a szőlőtelepítésre vonatkozó szerződésbeli előírásokat. Ezen kívül ingyenes tanácsokkal látta el az új birtokosokat a korszerű szőlészeti eljárásokkal kapcsolatban.¹³ Zaunert Sággy László követte, aki kádármesterről vált borászati szakemberré. A szakítás feltehetőleg azért következett be, mivel Ormódiék nem nézték jó szemmel újabb és újabb kezdeményezéseit, amelyek komoly pénzbefektetést igényeltek.¹⁴

Általánosan bevett gyakorlatnak számított, hogy a telepítést megelőzően a területet *rigolírozták*, azaz a talajt teljesen megfordították. 1870 táján mégcsak az úri-polgári birtokosok alkalmazták e sok esetben költséges eljárást, ami 1890 és 1900 között vált általánossá.¹⁵ A Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársaság esetén a telepítés költségeit tovább növelte az, hogy a fordításnál a cserebogarapajorokat a munkások a földből kiszedték, amiért külön díjazásban részesültek. A terület előkészítését négyszögölenként 2-2½ krajcárért végezték,

¹⁰ Heinrich József homoki szőlőtelepe Királyhalmokon 1896. 118–120.; Magyar Szőlőtelepítő Részvény-Társaság 1896. 126.; Ormódi Béla szőlőtelepe Királyhalmokon 1896. 135.; Rombay Zsigmond királyhalmoki immunitásos szőlőtelepe 1896. 139.

¹¹ Évi jelentés (1891) a szegedi kereskedelmi és iparkamarai kerület közgazdasági viszonyairól. 1892. 60.

¹² Évi jelentés (1891) a szegedi kereskedelmi és iparkamarai kerület közgazdasági viszonyairól. 1892. 60.

¹³ FÜR 1983. 63.

¹⁴ A szakember később Petőfiszálláson saját magának 4, Pitricsom pusztán pedig a Pallavicini uradalom egyik bérlőjének, egy Landesberg nevű szegedi lakosnak 40 holdat telepített. BALINT 1976. 575.

¹⁵ ÉGETŐ 2001. 551.

1000 darab pajor után pedig 2 forintot kaptak. A kártevők összegyűjtésére azért mutatkozott szükség, mivel szőlő gyökereivel táplálkozva a tőkét teljesen elpusztíthatták.

A talajadottságok következtében a birtokosok a homok megkötéséről is gondoskodtak, mivel a viharos erejű szél hatalmas károkat okozhatott.¹⁶ Ormódi Béla a szél pusztításai ellen gyümölcsfák ültetésével próbálkozott, birtokát ugyanis alma-, körte-, kajsz- és őszibarackfák vették körül. A Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársaság ültetvényén a sorok 125, a szőlők pedig 100 cm távolságra feküdtek egymástól. Ormódi Béla birtokán mind a sor- mind a tőke-távolság 1 méter volt.¹⁷ Horgos-Királyhalom szőlőgazdaságai immunis talajon jöttek létre, ami védelmet nyújtott a filoxéra kártétele ellen. Ormódi Béla és a Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársaság telepét sima vesszővel ültette be, amit a homokban a szőlőgyökértető nem tudott megtámadni. A részvénytársaság birtokának betelepítése során fafűrot és az ún. *iszapolási technikát* alkalmazták, ami azt jelentette, hogy a lyukakat vízzel teleöntötték, melynek eredményeként a föld tökéletesebben hozzátapadt a vesszőkhöz.

A Horgos-Királyhalmon létrejövő telepeken sokféle fajtát termesztettek, birtokonként eltérő arányban fehér és kék, valamint csemege- és borszőlők váltakoztak. A fajtaállományt áttekintve azt láthatjuk, hogy a korábban termesztett, főként tömegbort adó szőlők helyett az úri-polgári birtokosok gyakran olyan fehér illetve csemegefajtákkal próbálkoztak, amelyek korábban ismeretlennek számítottak a Dél-Alföldön. A Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársaság területén a csemegefajták aránya elérte a 78%-ot, ami azt jelentette, hogy mintegy 140 magyar holdon termesztettek *fehér* és *piros chasselas*-t, a fennmaradó részre pedig borszőlőket (12 hold *kövidinka*, 6 hold *piros veltelini*, 5 hold *olasz rizling*, 3 hold *mustos fehér*) telepítettek. Ormódi Béla birtokán *piros* illetve a *fehér chasselas*-án kívül *muscat lunel*, *nagyburgundi*, *piros veltelini*, *passatutti*, *zöldszilváni*, *kadarka* és *kövidinka* fajták tenyészték.¹⁸

A tudósítások többsége természetesen az új telepítésű szőlők terméseredményeiről, az egyes fajtákból sajtolt must cukorfokáról és a belőlük készített borok minőségéről is részletes áttekintést ad. Ormódi Béla birtokán 1894-ben a három évvel korábban ültetett tőkék még csak fél termést hoztak: a *chasselas*-t 15-16, a *piros veltelinit* 20-22, a *kövidinkát* 15-16, a *rizlinget* 18-20, a *muscat lunelt* 19-20, a *zöldszilvánit* pedig 20-22 cukorfokosnak mérték szüret idején. A mustból készített borok erősek voltak, savtartalmuk viszont szegényesnek bizonyult.

Ormódi Béla birtokán villát is emelt, amely a szőlőtelep intézőjének, Sággy Lászlónak is lakhelyet biztosított. 1903-ban az épületet kirabolták, amiről a Szegedi Híradó is közölt tudósítást. Ebből megtudhatjuk azt, hogy négy szo-

¹⁶ ÉGETŐ 2001. 553.

¹⁷ A 19–20. század fordulóján a szakemberek irányításával létesített nagyobb üzemekben igyekeztek úgy telepíteni a szőlőket, hogy a sor- és a tőketávolság közelítsen az élettani és a korszerűbb termelési eljárások által támasztott követelményekhez. A szőlészeti újítások bevezetésében élen járó birtokosok a sortávolságot 80–100–120 cm-re, a tőketávolságot pedig 60–80–100 cm-re növelték. FÜR 1983. 145.

¹⁸ *Borászati Lapok* 1896. 126. Magyar Szőlőtelepítő Részvény-Társaság.

bát és irodát foglalt magában, a cselédek viszont külön szálláshelyen éltek.¹⁹ Az Ormódi-villa nemcsak igazgatási központként funkcionált, mivel a hegyközség közgyűléseit is gyakran itt tartották. Az épületről képeslap is készült, amely segíthet rekonstruálni építészeti jellemvonásait. Hasonlított azokhoz az úri-polgári villákhoz, amelyeket főként Szatymaz térségében emeltek a szegedi lakosok a 19. század utolsó harmadában.

Kereskedelmi kapcsolatok, értékesítési lehetőségek

Ormódi Bélát és vállalkozó szellemű társait a szőlészkedés iránti érdeklődés mellett természetesen a termésből remélt haszon is vonzotta. A rendelkezésre álló forrásokból világosan látszik, hogy a jövedelem leginkább a csemegezőlő eladásából származott, ami a legfontosabb bevételi forrást jelentette. A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara tudósításai részletes felvilágosítást adnak arra vonatkozólag, hogy a királyhalmi homokpusztáról mekkora mennyiségű termést szállítottak el.²⁰ A beszámolók különösen hasznosak, hiszen feltüntetik azokat a városokat is, ahol az árut értékesítették. 1896-ban 33 167, a rá következő esztendőben pedig 67 000 kosár (1 kosár = 5-7 kg) csemegezőlőt vettek meg a kereskedők, ami 32-34 krajcáros kilónkénti felvásárlási ár mellett 1897-ben 120 000 forint értéket képviselt. 1901-ben a részvénytársasági és az Ormódi-féle telepről 65 000 kosárban, mintegy 3650 mázsa étkezési szőlőt szállítottak el. A birtokosok nagy gondot fordítottak a csemegezőlő piaci előkészítésére, amely nagy mértékben hozzájárult az értékesítés sikerességéhez. A részvénytársaság Dél-Tirolból, Meran vidékéről szerződötetett alkalmi munkásokat, akik a *chasselas* különleges csomagolását végezték.²¹

Az 1890-es évek közepén a magyar királyi államvasutak engedélyével Palics és Horgos között a 113. őrháznál elhelyezkedő, „Királyhalmok” nevű megállóhelynél lehetővé vált a szőlőtermés elszállítása az erre a célra kijelölt tehervonatok segítségével.²² Az értékesítési lehetőségek bővítéséhez jelentős mértékben hozzájárult az is, hogy az 1890-es évek végére Horgos-Királyhalmon a korábbi őrház-megállóhelyet rendszeres vasúti állomássá alakították.²³ A csemegezőlő szállítását segíthette elő a Szobonya-féle rácsos vagonberendezés, amelynek a MÁV megvásárolta a szabadalmi jogát. A találmány jelentős mértékben hozzájárult a vasúti kocsik hiányának a mérsékléséhez, mivel 100 métermázsa árut lehetett a korábbi 30 helyett elhelyezni a raktérben.

A rendelkezésünkre álló források segítségével könnyen megrajzolhatjuk a Királyhalmon termelt szőlő értékesítési körzetét, azaz számbavehetjük azokat

¹⁹ *Szegedi Híradó* 1903. március 25. 10. Betyárvilág a királyhalmi szőlőkben.

²⁰ Évi jelentés (1896) a szegedi kereskedelmi és iparkamarai kerület közgazdasági viszonyairól. 1897. 37., Évi jelentés (1897) a szegedi kereskedelmi és iparkamarai kerület közgazdasági viszonyairól. 1898. 49., A Szegedi Kamara évkönyve (1901.) a kerület közgazdasági viszonyairól. 1902. 57.

²¹ BÁLINT 1976. 575.

²² *Szegedi Híradó* 1894. október 10. 3. Szőlőküldemények átvétele „Királyhalmok” megállóhelyen.

²³ *Borászati Lapok* 1899. augusztus 20. 618. A királyhalmi szőlők érdekében.

a településeket, ahova évről évre rendszeresen szállítottak kisebb-nagyobb mennyiségben az áruból. A termés zömét az Osztrák-Magyar Monarchián belül adtak el, de Németországba, főként Berlinbe is jutott belőle. Az 1896-ban elszállított 33 617 kosár szőlő Budapestre, Bécsbe, Prágába, Berlinbe, Lembergbe, Krakkóba, Kassára, Kolozsvárra és Szamosújvárra került. 1902-ben a termés két legfontosabb felvevő piaca Bécs és Budapest volt, de nagyobb mennyiséget vittek Észak-Magyarországra, Galíciába, Felső-Ausztriába és Erdélybe is.

Az étkezési szőlő mellett a Királyhalmon termelt bor is jelentős jövedelemhez jutatta a birtokosokat, amelynek nagy részét közvetlenül a kierjesztést követően főként a szomszédos alföldi vármegyékben értékesítették, de budapesti és bécsi vendéglősök, kocsmárosok és borkereskedők is szívesen vásárolták. Szarvady Lajos helyi szőlőbirtokos és kamarai elnök beszámolójából világosan kiderül, hogy ez nagy mértékben annak tudható be, hogy a gazdák a minőségi fajtákat részesítették előnyben, valamint nagy gondot fordítottak a borok megfelelő kezelésére.

Ormódi Béla a többi királyhalmi birtokoshoz hasonlóan a szőlőtelepekről származó, szaporításra alkalmas vesszőkből is bevételre tehetett szert, amit bizonyítanak a Borászati Lapok hasábjain megjelent hirdetések. 1894 novemberében 80000 darab *nagyburgundit*, 70000 darab *piros veltelinit*, 30000 darab *cabernet sauvignon-t*, 20000 darab *trollingit*, 40000 darab *nemes kadarkát* és 40000 darab *kövidinkát* kínált eladásra 1000 darabonként. A gondosan kiválogatott vesszőket 55-60 cm hosszúságúra vágják vissza, amelyeknek a fajtatisztaságát maga a birtok tulajdonosa szavatolta.²⁴ 1900-ban már a csemegeeszőlők is megjelentek a kínálatban, különösen a *chasselas* változatok, mint például a *chasselas blanc*, *rouge* illetve a *Tokaj angevine*, de említést érdemel a *passatutti*, a *muscat ottonel* valamint a *muscat Alexander*.²⁵

Ormódi Béla és a Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársaság a szőlészeti-borászati kiállításokon

A 19–20. század fordulóján Szeged városa számos olyan szőlészeti-borászati kiállításnak biztosított helyszínt, amelyek a korabeli Magyarország figyelmét igyekeztek ráirányítani a szőlőgazdálkodás helyzetére illetve a homoki szőlőtermesztésben rejlő lehetőségekre. Ezeken az alkalmakon a Horgos-Királyhalmon az 1890-es évek elejétől mintabirtokokat létrehozó és kialakító úri-polgári birtokosok is képviseltették magukat. Szőlőtelepeikre több alkalommal szerveztek olyan szakmai kirándulásokat, amelyek segítségével a résztvevők bepillantást nyerhettek a gazdálkodási viszonyokba. 1899-ben a Szegeden megrendezett első országos mezőgazdasági kiállítás rendezőbizottsága Újszegeden az Erzsébet királyné ligetben mintatelepet is létesített azért, hogy megmutassa a homoktalajokon gazdaságosan termesztendő fajták állományát illetve azokat az amerikai alanyokat, amelyek legjobban beváltak a

²⁴ *Borászati Lapok* 1894. november 18. 576. Eladó szőlővessző.

²⁵ *Borászati Lapok* 1900. március 4. 240. Szőlővessző eladás.

művelésben. A második egység a Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársaság, Ormódi Béla, Szarvady Lajos királyhalmi, Felmayer Lajos szatymazi valamint Lévay Simon szabadkai birtokáról származó szőlőfajtákat tartalmazott, amelyeket a homoktalajokon sikeresen lehetett termeszteni. A részvénytársaság és Ormódi Béla 20–20, Szarvady Lajos 14 bor- és csemegeaszőlőt állított ki, Felmayer Lajos pedig 6 amerikai alanyú oltványt mutatott be. Az első országos mezőgazdasági kiállítás alkalmával szőlészeti-borászati kongresszust is rendeztek, amelyen Zauner Richárd, a Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársaság igazgatója a homoki borok kezeléséről, Heinrich József szőlészeti-borászati felügyelő pedig a homoktalajokon termeszthető bor- illetve csemegeaszőlőkről tartott előadást. Szeptember 8-án délután mintegy 130 szakember látogatott el vonattal Horgos-Királyhalomra, ahol Korossy Emil köszöntötte az egybegyűlteket. Ezt követően szakszerű kalauzolás mellett megtekintették Ormódi Béla, Szobonya Bertalan, Heinrich József, Rombay Zsigmond illetve a Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársaság birtokát, ami lehetőséget nyújtott arra, hogy megvitassák a szőlő- és borgazdálkodás során felmerülő aktuális kérdéseket. (például lisztharmat elleni védekezés, szőlőcsomagolás stb.) A kirándulás Ormódi Béla villájában zárult, ahol megvendégelték a jelenlévőket, akik este nyolc órakor tértek vissza Szegedre.

A kiállítás katalógusa szerint több királyhalmi szőlőbirtokos is képviseltette magát a különböző szekciókban, akik közül Zauner Richárd, az Első Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársaság igazgatója tisztán tenyésztett erjesztőanyag segítségével és nélküle készített borral illetve borkezelési eszközökkel ismertette meg az érdeklődőket. Ormódi Béla kétféle borral illetve 20 különböző csemegeaszőlővel mutatkozott be, a gyűjteményes csoportban a Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársasággal együtt ezüstéremmel díjazták terményeit.²⁶

1910. szeptember végén a Homoki Szőlőgazdák Országos Egyesületének a megalakulásakor szervezett szőlészeti-borászati kongresszus résztvevőit szeptember 26-án délután különvonattal szállították Horgos-Királyhalomra, ahol a szervezők szándékának megfelelően a helyi birtokosok a „Szeged és szegedvidéki homoki szőlőkultúrát, szőlő-, pincefelszerelést, szüretelést és szőlőcsomagolást” mutatták be az érdeklődők számára. Ormódi Béla birtokán a kisebb területen gazdálkodók munkamódszereivel ismertették meg a kirándulásra jelentkezőket, majd a Magyar Szőlőtelepítő Részvénytársaság 200 kat. hold kiterjedésű telepére vonultak át, ahol egy nagyobb szőlőgazdaság működésébe nyerhettek bepillantást. Megtekintették a Tomery-típusú szőlőtartósító helyiségeket, a szüretelés, szőlőcsomagolás illetve préselés munkafolyamatát, amit különböző munkaeszközök (pl. ekekapák alkalmazása, francia és magyar fogatos permetezők) bemutatója egészített ki. A szőlő- és borkiállításon borok szekciójában Ormódi Béla ezüst, szőlőterméséért pedig aranyérmel kapott.²⁷ Az 1912-ben a Homoki Szőlőgazdák Országos Egyesülete által rendezett kiállításon a homoki vörösborok kategóriájában Ormódi Bélát a bírálók ezüstéremmel díjazták.²⁸

²⁶ MÓD 2011. 101–108.

²⁷ MÓD 2011. 112.

²⁸ MÓD 2011. 116.

A királyhalmi hegyközségi szervezet megalakítása

1906-ben kapták meg a királyhalmi szőlősgazdák hegyközségük²⁹ megalapítására vonatkozó alispáni engedélyt. Érdekes, hogy a Borászati Lapok 1899. augusztus 20-ai száma arról tudósít, hogy a homokpusztán hegyközségi szervezet alakult, amelynek elnöke Rombay Zsigmond, jegyzője Szobonya Bertalan, pénztárnoka Saághy László, hegybírája pedig Lakó Mihály volt.³⁰ Az 1899 és az 1906 között eltelt hét esztendő arra utalhat, hogy valami okból kifolyólag a birtokos közösség működésképtelenné vált, majd az 1900-as évek közepén újjáalakult. A hegyközség megalakításában tehát kulcsszerepet játszottak azok a vállalkozó szellemű polgárok, akik az 1890-es letelepítés felfedezték a homoki szőlőtermesztésben rejlő üzleti lehetőséget. A helybéli szőlőbirtokosok olyan szervezeti formába tömörültek, amelynek a már meglévő, 1894. évi hegyközségi törvény képezte az alapját.

A mérgesi puszta megvásárlása

Az üzlet sikerén felbuzdulva Ormódi Béla 1902-ben megvásárolta a mérgesi pusztát a jászberényi közbirtokosságtól, amiről a korabeli sajtó is beszámolt:

„Pusztamérges 6000 hold hepe-hupás, buckás, terméketlen futóhomok volt és Jászberény város tulajdonát képezte. Ormódi Béla az egész terület megvette és kisgazdák között 2-400 koronáért holdját szétosztotta, örökáron eladta. Aki tíz évvel ezelőtt ismerte Mérgest és ma véletlenül odatéved, nem tudja, hol jár. Keresi a buckákat, keresi a hajdani homok-sivatagot, de nem találja, nyoma veszett, mint a csodaszarvasnak.”³¹

Az első szőlőbirtokot, azaz a *Nagytelepet* 1903-ban létesítette 300 magyar holdon, amelynek a kialakításában Pittroff Kornél, Csáky Béla és id. Saághy László segítkezett. A nagy kiterjedésű szőlőterület számára a munkaerőt is biztosítani kellett, ezért Ormódi 40 munkáslakást épített 600 négyszögöles telkeken, amelyek a község magját jelentették.³² Az akció lebonyolításához betéti társaságot hozott létre, amely a megvásárolt területen a parcellázással magyarányú szőlőtelepítést és tanyásodást indított el. 1908-ban Pusztamérges

²⁹ Az 1894. évi, „A mezőgazdaságról és mezőrendőrségről” szóló XII. törvénycikk foglalta magában azokat a jogi kereteket, amelyek lehetővé tették a hegyközségek megalakítását. Ha valamely település határában legalább 100 kat. hold nagyságú szőlőterület 20-nál nem kevesebb birtokos tulajdonában volt, a birtokarány szerinti harmaduk kimondhatta a szervezet megalakulását. A hegyközség meglehetősen széles hatáskörrel rendelkezett, mivel a felügyelete alá tartozott az ültetvények őrzése, a hegyrendészet, a szőlőrekonstrukció összehangolása, a filoxéra, a peronoszpóra és egyéb szőlőbetegségek elleni védekezés, valamint a modern termesztési és borkészítési eljárások bevezetésének az elősegítése. Beck 2005. 94–95.

³⁰ *Borászati Lapok* 1899. augusztus 20. 618. A királyhalmi szőlők érdekében.

³¹ *Szegedi Napló* 1909. augusztus 12. 2. Pusztamérges.

³² A Kecskemét város északi határában létrejövő Kláber-telepen 28 szoba-konyhás-kamrás munkásház épült, ahol a *szakmányosok* laktak. Minden lakóépülethez 1000 négyszögöles kert tartozott. Für 1983. 66.

község közgyűlése azt a határozatot fogadta el, hogy a település vegye fel az *Ormódifalva* elnevezést, amellyel kifejezik elismerésüket Ormódi Béla tevékenysége iránt. 1908. december 9-én küldöttség is megfordult Ormódinál, aki 2000 koronátámogatásban részesítette az új községet.³³ A névváltoztatás ugyan nem valósult meg, a településen azonban napjainkban is létezik az Ormódi által létrehozott szőlőgazdaság, amely a többi szőlőbirtokkal együtt a két világháború közötti időszakban megalapozta a „Pusztamérgesi Rizling” márkanévet.

Összegzés

Ormódi Béla tevékenysége szépen példázza azt, ahogyan a filoxéravész által teremtett válsághelyzetet kihasználva tőkeerős vállalkozók nagykiterjedésű homokkal borított területeket vásároltak meg, amelyeken korszerű szőlőbirtokokat hoztak létre. Néhány esztendő leforgása alatt jelentős jövedelemhez jutatták tulajdonosaikat, akik főként az Osztrák–Magyar Monarchia belül széleskörű kereskedelmi kapcsolatokat alakítottak ki. Ormódi Béla és társai a nagyvárosok által nyújtott piaci lehetőségeket kihasználva a csemegeszőlők termesztésére helyezték a hangsúlyt, ami ebben az időszakban új perspektívákat nyitott a homoki szőlőgazdálkodás előtt, hiszen a szőlőrekonstrukciót követően a kötött talajú borvidékek is előbb-utóbb ismét jelentős mennyiségű borral tértek vissza a piacra. A vasúthálózat segítségével a gondosan előkészített és csomagolt termést az Osztrák–Magyar Monarchia Horgos–Királyhalomtól távol fekvő térségeibe is könnyedén elszállíthatták, amelynek következtében a különböző természeti adottságokkal rendelkező régiók között tovább erősödtek a kereskedelmi kapcsolatok.

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1976 A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. I. rész. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1974–1975/2. Szeged.

BECK Tibor

A filoxéravész Magyarországon. A kártevő elleni küzdelem az első központi intézkedésektől az államilag támogatott szőlőrekonstrukció hitelek lejártáig (1872–1910). Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest.

ÉGETŐ Melinda

2001 Szőlőművelés és borászat. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Gazdálkodás. Magyar Néprajz II.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 527–596.

³³ *Szegedi Híradó* 1908. december 10. 7. Ormódi Béla ünneplése.

- 2006 Alföldi borvidék–Homoki borvidék. Az alföldi szőlőkultúra táji tagolódásának átrendeződése a 19–20. század fordulóján. *Ethnolore* 43–73.
- FÜR Lajos
1983 *Kertes tanyák a futóhomokon. (Tájtörténeti tanulmány.)* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HABERMANN Gusztáv
1992 *Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez. Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XIX. Csongrád Megyei Levéltár – Móra Ferenc Múzeum, Szeged.*
- MÓD László
2011 Ilyen még nem volt. Szőlészeti-borászati kiállítások Szegeden a 19–20. század fordulóján. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Ethnographica* 7. 93–130.

MÓD, LÁSZLÓ

THE ROLE OF BÉLA ORMÓDI, A JEWISH CITIZEN FROM TOWN SZEGED IN THE MODERNIZATION OF VITICULTURE

From the 1890's Béla Ormódi had played an important role in the extension and modernization of viticulture in the southern area of the Great Hungarian Plain. This branch of agriculture became widespread at the end of the 19th century because the *Phylloxera* couldn't attack the roots of the vine in sandy soils. The method of developing viticulture included buying large lands by entrepreneurs who were supported by banks. They had developed wineries which focused on growing table grapes. The products could be easily sold in the larger towns of the Austrian-Hungarian Monarchy. The case of Béla Ormódi is a good example how capital was invested into viticulture, how relatively huge amount of income derived from the trade of the table grape and wine within a short time.

Az Ormódi-villa (A Zempléni Múzeum gyűjteményéből)

Borcímke „Pustamérgesi Rizling” márkanevvel
(dr. Fülöp Mihály magángyűjteményéből)

A
SZEVEDI I. MEZŐGAZDASÁGI
ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS
KATALÓGUSA.

Ára 30 krajczár.

BUDAPEST
PÁTRIA IRODALMI VÁLLALAT ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1899

A szegedi mezőgazdasági kiállítás katalógusa
(A Móra Ferenc Múzeum gyűjteményéből)

Szeged a modern zsidó tudományosság egyik központjává vált a városban tevékenykedő Löw rabbidinasztia révén. Ez a modern tudományosság az európai középrétegek önképéhez, történelemszemléletéhez és vallásértelmezéséhez kívánta igazítani a zsidóság vallási hagyományait. Egyszerre jelent meg a tudományosság és a megváltozott világban zajló közösségi vallási élet megerősítése iránti igény. A modern zsidó tudományosság központi problémája a vallási hagyomány kezelése, történeti keretek közötti elhelyezése és a mindennapi megélés kérdése volt. A judaizmus a hagyomány alatt olyan vallási hagyományt ért, amelynek nemzedékeken átívelő láncolata a Szináj-hegyi kinyilatkoztatásig, a Tízparancsolat átadásáig nyúlik vissza. Az egyes korok hívői számára ez egy olyan vallási és életvezetési keretet nyújt, aminek fényében a közösség tagjai befogadják vagy elvetik az új jelenségeket. A felvilágosodással ehhez a hagyományhoz és a közösségi vonatkoztatási kerethez való viszonyulás változott meg. A konferenciakötet történeti és recens perspektívából közelíti meg a zsidó hagyomány és a modernitás kérdését. Történeti, néprajzi, nyelvészeti és kulturális antropológiai tanulmányok által nyomon követhetjük a magyarországi zsidóság vallási életének változását és a különböző csoportstratégiák válaszdási kísérleteit, amelyek együtt változtak a magyarországi társadalom hatalmi, gazdasági és kulturális kereteivel.

A kötet szerkesztői:

Glässer Norbert (1979) a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének adjunktusa, az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport ösztöndíjas munkatársa, a Bálint Sándor Valláskutató Műhely tagja. Fő kutatási területe: vallási kultúra, orthodox zsidóság, polgárosodás.

Zima András (1973) az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem adjunktusa, a Bálint Sándor Valláskutató Műhely tagja. Fő kutatási területe: a modern kori zsidóság története, cionizmus Magyarországon, második világháború utáni zsidó sajtó.

A kötet szerzői:

Barna Gábor, Oláh János, Bányai Viktória, Komoróczy Szonja Ráhel, Zima András, Voigt Vilmos, Gyöngyössy Orsolya, Urbancsok Zsolt, Mód László, Kunt Gergely, Gantner Brigitta Eszter, Fenyves Katalin, Ábrahám Vera, Glässer Norbert, Hrotkó Larissza, Földvári József, Frauhammer Krisztina, Vincze Kata Zsófia, Povedák Kinga.

SZEGEDI VALLÁSI NÉPRAJZI KÖNYVTÁR 43.
BIBLIOTHECA RELIGIONIS POPULARIS SZEGEDIENSIS
A VALLÁSI KULTÚRAKUTATÁS KÖNYVEI 11.